

Birleşik Sözcüklerde Ortografik Boşlukların Algılanması Üzerine: Birleşik Sözcüklerin Yazımında Bir Örüntü Var mıdır?

On the Perception of Orthographic Gaps in Compound Words: Is There a Pattern in the Spelling of Compound Words?

Gamze HALLI*

*İstanbul Üniversitesi, Dilbilimi Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye

ORCID: G.H. 0000-0001-5498-4787

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Gamze HALLI,
İstanbul Üniversitesi, Dilbilimi Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye
E-posta: fldgamzehalli@gmail.com

Başvuru/Submitted: 13.06.2024

Revizyon Talebi/Revision Requested:
06.12.2024

Son Revizyon/Last Revision Received:
09.12.2024

Kabul/Accepted: 27.12.2024

Online Yayın/Published Online: 10.02.2025

Atıf/Citation: Hallı, G. (2024). On the Perception of Orthographic Gaps in Compound Words: Is There a Pattern in the Spelling of Compound Words? *Dilbilim Dergisi - Journal of Linguistics*, 43, 17-36.
<https://doi.org/10.26650/jol.2024.1500927>

Öz

Birleşik sözcükler dünya dillerinin birçoğunda görülen, tek başlarına bir kavrama göndermede bulunabilen, bürünsel, biçimsel, sözdizimsel açıdan belirgin özelliklere sahip sözlükselleşmiş yapılar olup Türkiye Türkçesinde yeni sözcükler oluşturma hususunda üretken ve düzenli bir işleyişe sahip sözlük birimlerdir. Dilbilim araştırmalarında, özellikle formel dilbilim açısından birleşik sözcüklerin bitişik ya da ayrı yazımına ilişkin hususlar çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Birleşik sözcüklerin bitişik ya da ayrı yazımında TDK tarafından hazırlanan yazım kılavuzlarında belirtilen kıstaslar, bu sözcük yapılarının dilbilimsel açıdan tipolojik özelliklerini betimleyip tasnif etmekten ziyade bir kurallar dizisi olarak yer almakta ve yıllar içinde farklılıklar göstermektedir. Ayrıca dilin asıl öznesi olan dil kullanıcılarının ortografik eğilimleri yok sayılmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye Türkçesindeki birleşik sözcüklerin bitişik ya da ayrı yazımında; a) anlamsal şeffaflık/opaklık, b) birleşik sözcükleri oluşturan bileşenlerin ait olduğu sözcük ulamı ve c) anlamsal başın merkezlilik parametrelerine bağlı olarak birleşik sözcüklerin boşluklu ya da bitişik yazımında hangi değişkenlerin etkili olduğu konusuna bir açıklık getirilmesi hedeflenmiştir. Yarı-deneyssel araştırma deseninin kullanıldığı çalışmada, ana dili Türkçe olan katılımcılara birleşik sözcük potansiyeli taşıyan, yeni birleşik sözcükler sunularak süreç-dışı sözcüksel karar testi yapılmıştır. Veriler, tekrarlayan ölçümlerde ANOVA kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre 1) anlamsal açıdan opak sözcüklerin, 2) bileşiği oluşturan öğelerden en az birinin fiil ulamına ait olmasının ve 3) anlamsal hiyerarşinin ihlal edilmesinin bitişik yazma eğilimini artırdığı görülmüştür. Ayrı yazma eğiliminin ise 4) birleşimin göndermede bulunduğu kavram açısından şeffaf olmasının ve 5) birleşimi oluşturan öğeler arası anlamsal ilişkinin, birleşik eki -(s) aracılığıyla nispi olarak güçlendirilmesinin arttığı görülmüştür. Özetle, birleşik sözcükler arasındaki yazımsal örüntüde anlamın her zaman etkin olduğu ve anlamın geçirimsizleşmesinin boşluksuz bir yazım örüntüsüne sebep olurken, geçirimli anlamın yazımsal boşluklu bir yazım örüntüsüne sebep olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Birleşik sözcükler, ortografik boşluk, anlamsal opaklık, birleşik eki, merkezlilik

ABSTRACT

Compound words (CW) are structured lexicalised formations that can independently refer to a concept. They possess distinctive linguistic features. Compounding is a productive method for creating new words in Turkish, as in other languages. In linguistic debates, particularly in formal linguistics, the issues concerning whether compound words should be spelled together or separately are often overlooked. The criteria outlined in the spelling guides prepared by TDK for the spelling of compound words together or separately consist of a set of rules rather than describing and categorising the linguistic typological characteristics of these lexical formations, and they can change over time. In addition, the orthographic preferences of language users, who are the primary subjects of language, are disregarded. This study aims to determine whether there is a pattern—or, in other words, a “regularity, equidimensionality, symmetry, temperament, nature” - in how compound words in Turkish are spelled: adjacent or with an orthographic space, based on the factors of a) semantic transparency/opacity, b) the lexical category to which the components of the compound belong, and c) the importance of the semantic head. In this study, a quasi-experimental design, one of the quantitative research methods, was used. An offline lexical decision task (LDT) was administered to participants via Google Forms for data collection. A 3 (endocentric, exocentric, coordinate/two-headed) X 4 (noun+noun, noun+noun-(s)l, noun+verb, verb+verb) X 2 (semantically opaque, semantically transparent) mixed-design ANOVA (repeated measures mixed ANOVA) was used to analyse the data from the participants’ responses. According to the research results, it has been observed that 1) semantically opaque compound words, 2) CWs having at least one component which is verb stem, and 3) violation of the semantic hierarchy in CWs’ syntactic structure increase the tendency to write adjacent. On the other hand, the tendency to write compound words with an orthographic space is increased when 4) the compound is compositional and 5) the semantic relationship between components is relatively strengthened with the suffixation of the compound marker -(s)l.

Keywords: Compound words, compound marker, orthographic space, headedness, semantic opacity

EXTENDED ABSTRACT

The issue of writing words in languages as either adjacent or separate by means of orthographic symbols, in other words, writing with spaces in between, shows variations both among different languages and within the same language. It is noted that at the beginning, period (.) was used to separate words, and after the 7th century A.D., the habit of separating words using spaces became evident (Başkan, 2003). Even though compound words exhibit universal common features morphologically, syntactically, and semantically, the orthographic spaces between the components of a CW may not display a distinct pattern. Notably, there is an ambiguity in the spelling of compound words both within and across languages: some compound words are written together, while others are written separately. For instance, in German, a compound word like "Kinderbuchclub" does not require orthographic spaces, whereas in Turkish, a writing form like *çocukkitapkulübü is considered incorrect. Although word boundaries and how they are reflected in spelling are issues concerning a language, matters related to the spelling of compound words are often excluded from linguistic debates. This study will discuss the fundamental phonological, morphological, semantic, and syntactic characteristics of compound words in Turkish instead of providing a detailed classification. It will examine whether there is a pattern in the tendency of language users while writing compound words with a space or adjacent, based on these CWs’ linguistic features.

Research Question:

Is there a pattern in the writing of compound words in Turkish based on a) semantic transparency/opacity, b) the lexical category of components, and c) the parameter of centrality?

Research Sub-Questions:

1. Does the transparency or opacity of the meaning to which the compound word refers (see 3a-c) significantly affect users' orthographic tendencies?
2. Does the lexical category of the elements constituting the compound word (see 4a-f) significantly affect users' orthographic tendencies?
3. Does the presence of the semantic head inside or outside the compound word—the centrality issue - (see 6a-c) significantly affect users' orthographic tendency?
4. Does the formation of a compound word with the compound marker—(s)I significantly affect the users' orthographic tendency?

In this study, a quasi-experimental design, one of the quantitative research methods, was used. An offline lexical decision task (LDT) was administered to participants via Google Forms for data collection. The test items used in the task are listed in Appendix 1. All the test items are newly coined compound words that do not exist in Turkish but can be compounds. Participants were first presented with an online Consent Form and asked to fill in their education, age, and gender information. Afterwards, in Test 1, the participants were asked to decide whether the given compound word definition should be written adjacent or with a space (see 9a). Those who completed Test 1 were then directed to Test 2. In Test 2, the compound words defined in Test 1 were presented within sentences, and participants were asked to mark "Correct" if they found the spelling (in terms of adjacency or separation) correct, or "incorrect" if they found it wrong (see 9b).

The test items presented to the participants were labelled based on semantic transparency/opacity, semantic headedness, and the lexical categories of the components of CW. Subsequently, a 3 (endocentric, exocentric, coordinate) X 4 (noun+noun, noun+noun-(s)I, noun+verb, verb+verb) X 2 (semantically opaque, semantically transparent) mixed-design ANOVA (repeated measures mixed ANOVA) was used to analyse the data from the participants' responses in the study. For post hoc multiple comparisons, the Bonferroni correction was applied.

According to the descriptive statistical results (see Table 2), it has been found that semantically opaque words (e.g., *karga.tüy*, *kamçı.bacak*; see Appendix 1A) tend to be written together more frequently compared to semantically transparent compounds (66.4% and 50.6%, respectively). To determine the statistical significance of this percentage difference, a repeated measures ANOVA was applied. It was found that the difference between semantically opaque and semantically transparent compound words was statistically significant ($F=7.975$, $p<.001$). In other words, semantically opaque compound words significantly increase the tendency to be written together. Additionally, compound words formed with the compound marker $-(s)I$ significantly influenced the writing tendency (whether to be written adjacent or with a space) of semantically opaque and transparent compounds ($F=7.786$, $p<.001$). According to the pairwise comparison results (see Table 3), the percentage difference in the writing of *transparent-Ø* and *opaque-Ø* compound words (72.8% and 78.4%, respectively) was not statistically significant

($p=.788$), indicating that participants tended to write both semantically opaque and transparent words together when there was no compound marker *-(s)I*. However, the percentage difference in the writing of the transparent and opaque compounds formed with the compound marker was statistically significant (28.4% and 54.4%, respectively) ($p<.001$). In summary, semantically transparent compound words formed with the CM *-(s)I* significantly increase the tendency of participants to write them separately.

When examining how the lexical category of the components of a CM (noun+noun, noun+noun-*(s)I*, noun+verb, and verb+verb) affects the writing tendency of native Turkish speakers to write them together or separately, it is observed that compounds formed with noun+noun components have the highest tendency to be written adjacent at 75,6%. The formations with verb + verb components increase the tendency to be written together at a rate of 74,5%, and those from noun + verb components at a rate of 69,6%. Compound words of the noun+noun-*(s)I* type, formed with the compound suffix, result in a higher tendency to be written separately with a rate of 41.4% (see Table 2). The percentage difference between compound words belonging to different word meanings was statistically significant and the effect size was high ($F=4.399$, $p<.001$). Pairwise comparisons were performed to determine the reason for this significant difference. According to the results of the pairwise comparisons (see Table 3), there was no statistically significant difference between the compound words with the N+N and V+V components ($p=1.000$), and no significant difference between the compound words with the N+V and V+V components ($p=.187$). However, it was observed that the percentage difference between the compound words formed with the CM, N+N-*(s)I* and other compound word groups (N+N, N+V, V+V) was statistically significant ($p<.05$). Therefore, it can be stated that the components of the compound words affect the tendency of Turkish native speakers to write them adjacent or separately, and the presence of the CM *-(s)I* structure increases the tendency to put an orthographic space between the words among participants.

Finally, the study examined how the presence of semantic headless within (*endocentric*) or outside (*exocentric*) the compound word or the presence of a compound word being bidirectional (*coordinate/two-headed*) influenced the tendency of Turkish native speakers to write the words adjacent or separately. Descriptive statistics show that external-headed compounds (e.g., arpa. göz (disease), *timsah.beli* (fruit), *teker.yürür* (vehicle); see Appendix 1A) resulted in the highest tendency to write together at a rate of 74%. Participants showed a tendency to write together with coordinate (two-headed) compound words (e.g. *çırp.uç*, *yakar.akar*; see Appendix 1A) at a rate of 66.4%, but this tendency decreased to 50.6% in endocentric words (e.g. *kedi.bilimi*, see Appendix 1A). The percentage difference between the endocentric, exocentric, and coordinate compounds was found to be statistically significant and had a high effect size ($F=6.194$, $p<.001$). According to the results of pairwise comparisons to determine the reason for this difference (see Table 3), the difference between the endocentric compound words and both the exocentric and coordinate compounds was statistically significant ($p<.001$).

The findings can be summarised as follows:

1. Semantically opaque compound words increase the tendency to be written adjacently, while semantically transparent ones increase the tendency to be written with an orthographic space.
2. Forming compound words with the CM *-(s)I* significantly increases the tendency to be written separately in both opaque and transparent compounds.
3. Exocentric compounds increase the tendency to be written separately.
4. Having at least one or both components of the compound word belonging to the verb category significantly increases the tendency of adjacency.
5. Components belonging to the noun+noun category, formed with the CM *-(s)I*, semantically transparent and endocentric compound words are the test elements that cause the highest tendency to write separately, while opaque and exocentric compound words are the test elements that cause the highest tendency to write together.

Based on these data, it can be seen that in the writing process of compound words, both the concept referred to by the compound word and the relational meaning between the components/elements of the compound are constantly active. It can be said that the compound marker *-(s)I* may strengthen the semantic relationship between the components regardless of whether the concept referred to by the compound is opaque or transparent, and therefore leads to the tendency to write them adjacently. However, the tendency of the coordinate (two-headed) compounds to be written together may be due to the violation of the semantic hierarchy, since in Turkish, the element that contributes more to the meaning (semantic head) is located on the left side. Lastly, the tendency of having at least one component, which is the verb stem, increases the tendency to write adjacently (e.g. N+V: *teker.yürür*; V+V: *çırp.uç*) can be seen as a tendency to reduce ambiguity, emphasising that the speaker's perspective is at the word level, not at the sentence level, which is the structure of this compound word. Differences in the orthography of compound words across languages (leaving spaces during the writing process) might provide clues as to how syntactically related word groups (chunks) are memorised differently by speakers of different languages and answer questions such as "What is a word?" or "What are the boundaries of words?". Because compound words in Turkish are productive, new compounds will continue to be produced. Both intra-lingual differences among the same language speakers and inter-lingual differences should be considered regarding whether compound words are written together or separately. Therefore, instead of determining inflexible criteria for spellings, a descriptive approach that accepts the ambiguous nature of these words while being written, where spelling is influenced by formal, semantic, and syntactic variables simultaneously, could be followed.

1. Giriş

Dillerdeki sözcüklerin yazımsal semboller aracılığıyla bitişik ya da ayrı yazılma hususunun, başka bir ifadeyle boşluk bırakarak yazmanın hem diller arasında hem de aynı dil içinde farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Sözcükleri birbirinden ayırmak için başlangıçta nokta (.) işareti kullanıldığı ve MS 7. yüzyıldan sonra sözcükleri birbirinden boşluklar aracılığıyla ayırarak yazma alışkanlığının yayıldığı belirtilmektedir (Başkan, 2003). Birleşik sözcüklerin biçimsel, dizimsel ve anlamsal özellikleri evrensel açıdan ortak özellikler göstermesine karşın birleşigi oluşturan bileşenler arası yazımsal boşluklar belirgin bir örüntü göstermeyebilmektedir. Birleşik sözcüklerin yazımında hem dil içi hem de diller arası bir ikirciklik olduğu dikkat çekmektedir. Bazı birleşik sözcüklerdeki bileşenler arasında bitişiklik söz konusuken bazılarının ayrı yazıldığı dikkat çekmektedir. Örneğin Almancada *Kinderbuchclub* ([çocuk [kitap kulübü] “çocuklar için kitap kulübü”) gibi üç bileşenli bir birleşik sözcük yazımsal boşluklara ihtiyaç duyulmazken, Türkçe **çocukkitapkulübü* gibi bir yazım, kural dışı sayılmaktadır. Sözcük sınırları ve yazım, bir dili ilgilendiren konular olmasına karşın, birleşik sözcüklerin yazımına ilişkin hususlar dilbilimsel tartışma konusunun dışında bırakılmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye Türkçesindeki birleşik sözcüklerin ayrıntılı bir sınıflandırmasını sağlamak yerine, birleşiklerin bürünsel, biçimsel, anlamsal ve sözdizimsel genel özelliklerinden bahsedilecek ve betimlenen özellikler bağlamında Türkçedeki birleşik sözcüklerin yazım sürecinde, dil kullanıcılarının birer sözlük birim olan birleşik sözcükleri bitişik ya da ayrı yazma eğilimlerinde bir örüntünün söz konusu olup olmadığı tartışılacaktır.

Araştırma sorusu:

Türkiye Türkçesindeki birleşik sözcüklerin bitişik ya da ayrı yazımında a) anlamsal şeffaflık/opaklık, b) öğelerin sözcük ulamı ve c) merkezlilik parametrelerine bağlı olarak bir örüntü var mıdır?

Araştırmanın alt soruları:

1. Birleşik sözcüğün göndermede bulunduğu anlamın şeffaf ya da opak olması (bkz. 3a-c) dil kullanıcılarının ortografik eğilimini anlamlı şekilde etkiler mi?
2. Birleşik sözcüğü oluşturan öğelerin ait oldukları sözcük kategorisi (bkz. 4a-f) dil kullanıcılarının ortografik eğilimini anlamlı şekilde etkiler mi?
3. Anlamsal başın (*head*), birleşik sözcüğün içinde ya da dışında bulunmasının -merkezlilik hususu- (bkz. 6a-c) dil kullanıcılarının ortografik eğilimini anlamlı şekilde etkiler mi?
4. Birleşik sözcük yapılanmasının birleşik eki *-(s)I* ile kurulması dil kullanıcılarının ortografik eğilimini anlamlı şekilde etkiler mi?

Hipotezler:

1. İç merkezli birleşik sözcüklerin yazımında anlamsal opaklığa/şeffaflığa bağlı olarak bitişik ya da ayrı yazılma örüntüsü görülecektir. Anlamsal olarak opak olanlar bitişik, anlamsal olarak şeffaf olanlar ayrı yazılacaktır.

2. Katılımcılar, dış merkezli birleşikleri birleşik yazıp, eş merkezli birleşiklerde baskın bir yazım örüntüsü göstermeyeceklerdir. İç merkezli birleşik sözcükler ise birleştirme eki -(s)I'nın varlığına bağlı olarak -ekliler ayrı, eksizler bitişik- bitişik ya da ayrı yazılacaktır.

2. Birleşik Sözcükler ve Türkiye Türkçesindeki Birleşiklerin Genel Özelliklerine Dair

Bir dildeki sözlüksel öğelerin çoğu sözcük oluşumunun birer ürünü olup, yeni sözcükler bir dilin mevcut öğelerinin yeniden birleştirilmesiyle oluşturulur. Birleştirme, dillerin büyük çoğunluğunda görülen ve o dilin söz varlığına yeni öğelerin kazandırılmasına katkı sağlayan, evrensel nitelikte sözcük türetme mekanizmalarından biridir (Booij, 2007).

(1)

<u>Eski Türkçe:</u>	kişi ogl-ı> insanoğlu		
	adak agrıg	> ayak ağrısı	
	ög kang	> anababa	“ebeveyn”
<u>Mandarin:</u>	yao.dian	> (ç.) ilaç evi	“eczane”
	hua.mu	> (ç.) çiçek ağacı	
<u>Takalog:</u>	daang.bakal	> (ç.) yol demiri	“tren rayı”
<u>Kayardild:</u>	wadu.bayiinda	> (ç.) çığneden duman	“tütün”
<u>Malay:</u>	o’rang.oe’tan	> (ç.) orman adamı	“maymun”
<u>Hungarian:</u>	baba.cipö	> (ç.) çocuk ayakkabısı	

(Moravcsik, 2013)

Birleşik sözcükler, bir dilde halihazırda mevcut olan iki ya da daha fazla sözlük birimin bir araya gelmesinden oluşan, yeni ve karmaşık sözlük birimlerdir (Haspelmath, 2002; Aranoff, 2011). Türkçede bileşik sözcük türetimi, üretken ve düzenli bir süreçtir (Göksel & Haznedar, 2007).

Birleşik sözcükler, tek başlarına bir kavrama göndermede bulunabilmeleri bağlamında, öbeklerden farklıdır (Sarı, 2016). Eşdeyişle, birleşik sözcükler *sözlükselleşmiş* yapılardır. Örneğin *denizaltı* birleşik sözcüğü, deniz seviyesindeki bir noktayı göstermekten ziyade anlamsal olarak bir deniz aracına gönderme yapmaktadır. Yine birleşik sözcükleri oluşturan bileşenlerin ayrılmaz oluşu, bu birimlerin sözlükselleşmiş olduğunu gösteren yapısal bir özelliktir.

(2)

soğuk kapı kol-u

*kapı soğuk kol-u

Birleşik sözcükler anlamsal özellikleri bakımından temelde iki gruba ayrılabilir: *semantik olarak opak* ve *şeffaf birleşikler*. Birleşik sözcüğü oluşturan bileşenlerin tümü ya da çoğunluğu, yeni oluşan sözlük birimin anlamına katkıda bulunuyorsa, başka bir ifadeyle birleşimin anlamı

tahmin edilebilir durumdaysa, bu birleşik sözcük semantik olarak *şeffaftır*. Fakat birleşğin anlamı onu oluşturan bileşenlerden yalıtılmış haldeyse, yani bileşenler çözümlenerek, sözcüğün bütüncül anlamına ulaşılıyorsa bu birleşik sözcük semantik açıdan *opaktır*.

(3)

- Şeffaf: ayakkabı (ayak + kab-ı) “ayağı korumak için giyilen, altı kösele veya lastik gibi dayanıklı maddelerden yapılmış giyim eşyası”
- Opak: hanımeli (hanım+el-i) “bahçelerde yetiştirilen, güzel kokulu çiçekler açan, tırmanıcı süs bitkisi”
- Yarı şeffaf/opak: denizaltı (deniz+alt-ı) “Denizin içinde yol alan savaş gemisi” (Kubbealtı Lugatı, 2024)

Birleşikler, farklı ya da aynı ulamlara ait sözcüklerin bir araya gelmesinden oluşup, birleşği meydana getiren sözcük ulamlarından farklı bir sözcük kategorisine ait olabilirler (bkz. 3c).

(4)

- isim + isim: ana dil (isim)
- isim+isim+(s)I^{1,2}: ay baş-ı (isim)
- fııl + fııl: biçer-döver (isim)
- isim + fııl: başvur (fııl)
- fııl + isim: çalar saat (isim)
- sıfat + isim: büyük anne (isim)

Birleşik sözcükler hem biçimbilimi hem de sözdizimi ilgilendiren bir konu olup, birleşiklerin genel yapısal özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Dede, 1974; Kunduracı, 2013):

- Birleşik sözcüklerde artgönderimsel dizin oluşturulamaz.
*dergi sayfa-sı ile Ø_i kapağ-ı
*göz ağrı-sı ve Ø_i doktor-u
- Belgisiz sıfatlar (örn. *az, başka, bazı, bir, birçok* vb.), birleşği oluşturan bileşenlerin arasına giremezler.
*dergi bir kapağ-ı
- Çoğul çekim eki (-*lar*), birleşik belirtme eki -(s)I¹ dan önce, isim çekim ekleri (örn. bulunma -*dA*, ayrılma -*dAn* gibi) -(s)I¹ dan sonra gelir.
göz doktor-u-(n)a
*göz doktor-a-(n)u
dergi kapak-lar-ı
*dergi kapağ-ı-lar

1 (s)I, Türkçenin ses uyumu özelliklerine göre -ı, -i, -u, -ü, -sı, -si, -su, -sü şeklinde ortaya çıkabilmektedir.

2 Alan yazınında, birleşik sözcük oluştururken kullanılan -(s)I ekinin (örn. çocuk odası), iyelik eki mi birleşik belirtme eki (*compound marker/CM*) mi olduğuna fikir birliğine varılamamış olmakla birlikte, Kunduracı'ya (2017) göre -(s)I, iyelik öbeklerinde kişi ve sayı değeri olmayan bir sahiplik belirtme eki ve isim-isim birleşiklerinde bağımsız sözlük birimlerden gövde türeten bir gövde biçimlendiricisidir.

- d. Türetim ekleri, birleşik belirtme eki *-(s)I'*dan önce gelir.

göz doktor-luğ-u

*göz doktor-u-luk

- e. Bir birleşik sözcük ya da bir söz öbeği, başka bir birleşik sözcüğün tabanı olarak işlev görebilir.

[[Van göl-ü] canavar-ı]

[Van [göl canavar-ı]]

[[yurtdışına gitme] fikr-i]

Birleşik sözcükler, öbeklere benzer bir yapıya sahip olduklarından aralarında bir sıradüzenlilik (*hierarchy*) söz konusudur (Haspelmath, 2002). Örneğin “çamaşır makina-sı” bir makina çeşidi olduğundan, bu birleşikteki “makina” sözcüğü anlamsal açıdan daha önemli olup baş (*head*) işlevindeyken, “çamaşır” sözcüğü sınırlayıcı görevdedir. Türkçe birleşik sözcüklerde baş genelde sağda yer alır.

(5)

Anlamsal başın, birleşigi oluşturan sözcüklerden biri olduğu yapılara *içmerkezli birleşikler* (*endocentric*), başın birleşğin dışında olduğu yapılara ise *dışmerkezli birleşikler* (*exocentric*) denmektedir. Birleşigi oluşturan sözcükler arasında sınırlayan-sınırlanan, tamlayan-tamlanan, niteleyen-nitelenen türünden anlamsal bir ilişkinin olmadığı, her sözcüğün eşbaskın bir anlama sahip olduğu türden birleşiklere ise eşmerkezli birleşikler denmektedir (Lieber, 2005; akt. Sarı, 2016:212).

(6)

- İç merkezli: dudak boya-sı, deniz otobüs-ü
- Dış merkezli: bilgisayar (makinası), kabakulak (hastalığı)
- Eş merkezli: konargöçer, biçerdöver, uyurgezer

Birleşik sözcüklerdeki bir diğer husus da bürünsel özelliklerdir. Türkçedeki birleşik sözcüklerde ses uyumu özellikleri görülmemekle beraber, vurgunun genellikle baş olmayan öğedeki -tamlayan/sınırlayan/niteleyen- son heceye düştüğü görülmektedir (bkz.11a). Fakat Göksel & Haznedar (2007), dış merkezli, eş merkezli ve Arapça ve Farsçadan (bkz. 11b, 11c ve 11d) ödünçlenen sözcüklerden oluşan birleşiklerde, vurgunun son heceye düştüğüne dikkat çekmektedir.

(7)

- a. kurú kayısı
- b. merkezkáč
- c. alış veriş
- d. vatan pervér

3. Türkiye Türkçesindeki Birleşik Sözcüklerin Yazımı

Bu çalışmada, Türkiye Türkçesinde birleşik sözcüklerin ayrı ya da bitişik yazımında ana dili kullanıcıları arasında bir örüntünün olup olmadığı ve bu örüntüyü etkileyen faktörler incelenecektir. TDK'nin farklı yıllarda yayınladığı sözlükler incelendiğinde aynı birleşik sözcüklerin yazımında farklılıklar olduğu (bkz. 8), farklı yıllarda kimi birleşik sözcüklerin yazımında bitişiklik kimilerinde ise birleşik yazımın söz konusu olduğu görülmektedir. Yine sözlüklerdeki, birleşik sözcüklerdeki yazım kurallarına dair hususlar hazırlanırken, asıl hedef kitle olan ana dili kullanıcılarının eğilimlerine dair bir çalışmaya yer verilmediği dikkat çekmektedir.

(8)

TDK, 1966	TDK, 1970	TDK, 1988	TDK, 1996
açgözlü	açgözlü	aç gözlü	aç gözlü
babaanne	babaanne	baba anne	babaanne
büyükanne	büyükanne	büyük anne	büyük anne
uyurgezer	uyurgezer	uyur gezer	uyurgezer

(Koç, 2007: 700)3

Birleşik sözcüklerin ne zaman bitişik ne zaman ayrı yazılacağına bazı kurallar olsa da (örn. “her iki sözcük de *-dı* (*-di* / *-du* / *-dü*, *-tı* / *-ti* / *-tu* / *-tü*) belirli geçmiş zaman veya *-r* / *-ar* / *-er* geniş zaman eklerini almış ve kalıplaşmış bulunan birleşik sözcükler bitişik yazılır”, “çiçek dışında anlamlar taşıyan *baklaçiçeği* (renk), *narçiçeği* (renk), *suçiçeği* (hastalık); ot dışında anlamlar taşıyan *ağızotu* (barut), *sıçanotu* (arsenik); ses düşmesine uğramış olan *çöreotu* ve yazımı gelenekleşmiş olan *semizotu*, *dereotu* bitişik yazılır”; bkz. YK, 2019) bu kuralların geniş, tutarlı ve kısıtlayıcı olmadığından kabul görmediği, dil kullanıcılarının kendi anlayışları doğrultusunda birleşik sözcükleri yazdıkları görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, dil kullanıcılarının birleşik sözcükleri yazarken kullandıkları ortografik boşluklarda bir örüntünün olup olmadığını tespit etmektir.

4. Yöntem

Bu araştırmada, nicel araştırma desenlerinden yarı-deneysel çalışma kullanılmıştır. Verilerin toplanması için *Google Forms* üzerinden katılımcılara süreç-dışı sözcüksel karar testi (SKT) uygulanmıştır. Testte kullanılan test öğeleri Ek 1’de verilmiştir. Test öğelerinin tamamı Türkiye

3 A.g.e’de TDK’nin ilgili yıllarda 86 tane aynı birleşik sözcüğün imlasında farklılar tespit edilmiştir. Yine aynı dönemlerde özel yayınevleri tarafından yayınlanan farklı yazım kılavuzlarında, 72 tane aynı birleşik sözcüğün yazımında farklılıklar olduğu belirtilmiştir (Daha ayrıntılı bir imla kılavuzu incelemesi için Koç, 2007; Karacaoğlu, 2010).

Türkçesinde bulunmayan fakat birleşik sözcük potansiyeli taşıyan yeni birleşik sözcüklerdir. Katılımcılara önce online olarak Gönüllü Onam Formu sunulmuş ve eğitim, yaş ve cinsiyetlerine dair bilgileri doldurmaları istenmiştir. Ardından Test 1’de katılımcılardan, tanımı belirtilen birleşik sözcüğün bitişik mi ayrı mı yazılması gerektiğine karar vermeleri istenmiştir (bkz. 9a). Bu testi tamamlayan katılımcılar, Test 2’ye yönlendirilmişlerdir. Test 2’de ise, Test 1’de tanımları verilen birleşik sözcükler cümle içinde sunulmuş ve katılımcılardan birleşik sözcüğün -bitişiklik ve ayrılık bakımından- yazımını doğru bulduysalar “Doğru” yanlış bulduysanız “Yanlış” seçeneğini işaretlemeleri istenmiştir (bkz. 9b).

(9a)

Tüfek gibi ateşli silahların kovanını temizlemeye yarayan ince, uzun bir alet.

- a. karga tüy
- b. kargatüy

Gider sistemindeki tıkanıkları açmak için kullanılan Y şeklinde metal çubuk.

- a. yılan dili
- b. yilandili

(9b)

*Tüm yollar çığ sebebiyle kapalıydı. Yaralıları hastaneye **çırpuç** ile taşındı.*

- a. Doğru
- b. Yanlış

*Osman’ın dedesi uzun yıllar Afrika’da yaşamış; bir **filbilim** uzmanı imiş.*

- a. Doğru
- b. Yanlış

Veri toplama süreci, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Etik Kurulunun verdiği çalışmanın uygunluğunun onayı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya ana dili Türkçe olan tek dilli 53 kişi katılmış, fakat 3 kişi ana dili Türkçe koşulunu sağlamadığı için çalışmadan çıkarılmıştır. Katılımcılara ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Bilgiler			
Cinsiyet	Yaş Ortalaması	Anadili	Eğitim Düzeyi
% 43,4 Erkek	31,14 (18-48)	Türkçe Tek dilli	%28,57 Lİ %38,09 LÖ %33,33 LÜ
% 56,6 Kadın	30,94 (18-54)	Türkçe Tek dilli	%20,68 Lİ %48,27 LÖ %31,03 LÜ

Lİ: lise; LÖ: lisans ve ön lisans; LÜ: lisans üstü

Katılımcılara sunulan test öğeleri anlamsal şeffaflık/opaklık, merkezlilik ve bileşenlerin ait olduğu ulamlar üzerinden etiketlenmiştir. Ardından, araştırmada katılımcıların verdiği cevaplara

ilişkin verilerin analizi için 3 (iç merkezli, eş merkezli, dış merkezli) X 4 (isim+isim, isim+isim-(s)I, isim+fiil, fiil+fiil) X 2 (anlamsal açıdan opak, anlamsal açıdan şeffaf) karma desenli ANOVA (tekrarlayan ölçümlerde karışık ANOVA) kullanılmış, post hoc çoklu karşılaştırma için Bonferroni düzeltmesi uygulanmıştır.

5. Bulgular

Araştırmada, ana dili Türkçe olan tek dilli bireylerin Türkiye Türkçesindeki birleşik sözcükleri bitişik ya da ayrı yazarken; a) anlamsal şeffaflık/opaklık, b) birleşik sözcükleri oluşturan bileşenlerin ait olduğu sözcük ulamı ve c) anlamsal başın merkezlilik parametrelerine bağlı olarak ne yönde eğilim gösterdiğini incelemek amacıyla betimleyici istatistik sonuçları incelenmiştir. Bu sonuçlarda tespit edilen farklılıkların istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığını ve anlamlı ise bu farklılıkların nelerden kaynaklandığını görmek için yapılan karma desenli ANOVA (tekrarlayan ölçümlerde ANOVA) ve çoklu karşılaştırmalar için Bonferroni düzeltmesi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda, Türkçedeki birleşik sözcüklerin yazım sürecinde, dil kullanıcılarının birer sözlük birim olan birleşik sözcükleri bitişik ya da ayrı yazma eğilimlerinde hangi değişkenlerin etkili olduğu incelenmiştir.

Tablo 2. Betimleyici İstatistik Sonuçları					
Tür	Bitişik Öge Sayısı	Ayrı Öge Sayısı	% Bitişik	% Ayrı	Standart Sapma
Opak	332	168	66,4	33,6	,473
Şeffaf	253	247	50,6	49,4	,500
İsim + İsim	378	122	75,6	24,4	,430
İsim + İsim-(s)I	207	293	41,4	58,6	,493
İsim + Fiil	174	76	69,6	30,4	,461
Fiil + Fiil	149	51	74,5	25,5	,437
Şeffaf-(s)I	71	179	28,4	71,6	,452
Opak-(s)I	136	114	54,4	45,6	,499
Şeffaf-Ø	182	68	72,8	27,2	,446
Opak-Ø	196	54	78,4	21,6	,412
Eş merkezli	166	84	66,4	33,6	,473
İç merkezli	253	247	50,6	49,4	,500
Dış merkezli	370	130	74	26	,439

Ø : birleşik eki -(s)I takısız

Betimleyici istatistik sonuçlarına göre (bkz. Tablo 2) anlamsal açıdan opak sözcüklerin (örn. *karga.tüy*, *kamçı.bacak*; bkz. Ek 1A) anlamsal açıdan şeffaf birleşiklere kıyasla (sırasıyla; %66,4 ve % 50,6) daha yüksek oranda bitişik yazma eğilimine sebep oldukları tespit edilmiştir. Bu yüzdesel farklılığın istatistiksel olarak anlamlılığını tespit etmek amacıyla tekrarlayan ölçümlerde

ANOVA uygulanmıştır. Anlamsal açıdan opak ve anlamsal açıdan şeffaf birleşik sözcükler arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı çıktığı tespit edilmiştir ($F=7,975, p<,001$). Eşdeyişle, anlamsal açıdan opak birleşik sözcüklerin, bitişik yazma eğilimini anlamlı şekilde arttırdığı görülmüştür. Ayrıca birleşik eki $-(s)I$ eklenerek türetilen birleşik sözcüklerin anlamsal açıdan opak ve şeffaf bileşiklerin yazma eğilimini anlamlı şekilde etkilemiştir ($F=7,786, p<,001$). İkili karşılaştırma sonuçlarına göre (bkz. Tablo 3), şeffaf- $\emptyset$ ve opak- $\emptyset$ birleşik sözcükleri yazımındaki yüzdesel farkın (sırasıyla; 72,8 ve 78,4) istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p=,788$) ve katılımcıların birleştirme ekinin olmaması durumunda anlamsal açıdan hem opak hem de şeffaf sözcükleri bitişik yazma eğilimi gösterdikleri tespit edilmiştir. Fakat birleşik ekiyle kurulan şeffaf ve opak birleşiklerin yazımındaki yüzdesel farkın (sırasıyla; 28,4 ve 54,4) istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($p<,001$). Özetle, anlamsal açıdan şeffaf olup birleştirme eki $-(s)I$ ile kurulan birleşik sözcüklerin katılımcılarda ayrı yazma eğilimini önemli ölçüde arttırdığı tespit edilmiştir.

Birleşik sözcüğü oluşturan bileşenlerin ait oldukları sözcük ulamının (isim+isim, isim+isim- $(s)I$, isim+fiil ve fiil+fiil) ana dili Türkçe olan katılımcıların bitişik ya da ayrı yazma eğilimlerini ne yönde etkilediği incelendiğinde, bileşenleri isim+isim'den oluşan birleşik sözcüklerin %75,6 ile en yüksek oranda bitişik yazma eğilimine sebebiyet verdiği görülmektedir. Fiil+fiil türünden birleşik yapılanmanın %74,5 ve isim+fiil türünden yapılanmanın ise %69,6 oranıyla, bitişik yazma eğilimini arttırdığı görülmektedir. Birleşik ekli isim+isim- $(s)I$ türünden birleşik sözcüklerin ise %41,4 bitişik yazma oranıyla, katılımcılarda daha yüksek oranda ayrı yazma eğilimine neden olduğu tespit edilmiştir (bkz. Tablo 2). Farklı sözcük ulamlarına ait birleşik sözcükler arasındaki yüzdesel farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve etki büyüklüğünün yüksek olduğu tespit edilmiştir ($F=4,399, p<,001$). Bu anlamlı farkın sebebini belirlemek için ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. İkili karşılaştırma sonuçlarına göre (bkz. Tablo 3), $\dot{I}+\dot{I}$ ve $F+F$ birleşik sözcükler arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p=1,000$) ve yine $\dot{I}+F$ ve $F+F$ bileşenlerinden oluşan birleşik sözcükler arasındaki farkın anlamlı olmadığı ($p=,187$) görülmüştür. Fakat birleşik ekiyle oluşturulan $\dot{I}+\dot{I}-(s)I$ ve diğer birleşik sözcük grupları arasında ($\dot{I}+\dot{I}$, $\dot{I}+F$, $F+F$) yüzdesel farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($p<,05$). O halde birleşik sözcüğü oluşturan bileşenlerin ait oldukları sözcük ulamının ana dili Türkçe olan katılımcıların bitişik ya da ayrı yazma eğilimlerini anlamlı şekilde etkilediği ve katılımcıların birleşik eki $-(s)I$ yapılanmasının olduğu durumların ayrı yazma eğilimini arttırdığı ifade edilebilir.

Tablo 3. Hedef Birleşik Sözcükler Arası İkili Karşılaştırmalar				95% Güven Aralığı Farkı ^b	
Öğeler	Ortalama Fark (I-J)	Hata Ölçümü	p	Alt Sınır	Üst Sınır
Şeffaf - Opak	,158*	,030	<,001	,099	,217
İ+İ - İ+İ-(s)I	-,270*	,044	<,001	-,386	-,154
İ+İ - İ+F	-,135*	,040	,005	-,241	-,029
İ+İ - F+F	-,045	,036	1,000	-,140	,050
İ+İ-sI - İ+F	,135*	,045	,017	,016	,254
İ+İ-sI - F+F	,225*	,043	<,001	,109	,341
İ+F - F+F	,090	,041	,187	-,020	,200
İM - DM	,500*	,038	<,001	,408	,592
İM - EM	,380*	,039	<,001	,285	,475
EM - DM	,120*	,035	,002	,036	,204
Şeffaf-(s)I - Şeffaf-Ø	,444*	,035	<,001	,351	,537
Opak-(s)I - Opak-Ø	,240*	,038	<,001	,138	,342
Şeffaf-Ø - Opak-Ø	,056	,037	,788	-,042	,154
Şeffaf-(s)I - Opak-(s)I	,260*	,040	<,001	,153	,367

Çoklu karşılaştırma için Bonferroni düzeltmesi uygulanmıştır.

İM: iç merkezli; EM: eş merkezli; DM: dış merkezli; İ: isim; F: fiil; Ø : birleşik eki -(s)I takısı

Son olarak, anlamsal başın (*head*), birleşik sözcüğün içinde ya da dışında bulunmasının ya da birleşik sözcüğün iki başlı olmasının ana dili Türkçe olan katılımcıların bitişik ya da ayrı yazma eğilimlerini ne yönde etkilediği incelenmiştir. Betimleyici istatistik sonuçlarına göre dış merkezli birleşikler (örn. *arpa.göz* (hastalığı), *timsah.beli* (meyvesi), *teker.yürür* (aracı); bkz. Ek 1A) %74 ile en yüksek oranda bitişik yazma eğilimine sebebiyet verdiği görülmektedir. Katılımcıların, eş merkezli birleşik sözcükleri (örn. *çırp.uç*, *yanar.akar*; bkz. Ek 1A) %66,4 oranla bitişik yazma eğilimi gösterdikleri fakat bu eğilimin iç merkezli sözcüklerde (örn. *kedi.bilimi*, *kayın.kardeş*; bkz. Ek 1A) %50,6 ile düştüğü görülmektedir. İç merkezli, eş merkezli ve dış merkezli birleşik sözcükler arasındaki yüzdesel farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve etki büyüklüğünün yüksek olduğu tespit edilmiştir ($F=6,194$, $p<,001$). Bu farkın sebebini belirlemek üzere yapılan ikili karşılaştırma sonuçlarına göre (bkz. Tablo 3) iç merkezli birleşik sözcükler ile hem dış merkezli birleşikler hem de eş merkezli birleşik arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p<,001$) tespit edilmiştir. Fakat eş merkezli ve dış merkezli birleşik sözcüklerin bitişik yazılma oranları yakın olmasına rağmen aradaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($p=,002$).

6. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Türkiye Türkçesindeki birleşik sözcüklerin biçimsel, anlamsal ve sözdizimsel açıdan genel özelliklerine yer verilerek, birer sözlük birim olan bu yapıların bitişik ya da ayrı

yazılma hususundaki farklılıklara odaklanılmıştır. Çalışmada, 1) birleşik sözcüğü oluşturan bileşenlerden yola çıkarak göndermede bulunulan kavramın anlamının tahmin edilebilir oluşunun ya da göndermede bulunulan kavrama bileşenlerin analizi yoluyla ulaşamadığı durumların -anlamsal şeffaflık/opaklık hususunun-, 2) anlamsal ve sıradüzenlilik açısından daha önemli olan başın birleşik yapılanmasında yer almasının -iç, eş ve dış merkezlik hususu-, 3) birleşğin bileşenlerinin ait olduğu sözcük kategorilerinin ait olduğu ulamın -İ+İ, İ+F, F+F- ve 4) birleşik sözcük yapılanmasının birleşik eki -(s)I ile kurulmasının (şeffaf-(s)I, opak-(s)I, İ+İ-(s)I) dil kullanıcılarının ortografik eğilimini (bitişik ya da ayrı yazma) ne yönde etkilediği incelenmiştir. Ana dili Türkiye Türkçesi olan tek dilli 50 katılımcıya birleşik sözcük potansiyeli taşıyan yeni öğeler (bkz. Ek 1A, 1B) *Google Forms* üzerinden gönderilerek, veriler karma desenli ANOVA (tekrarlayan ölçümlerde ANOVA) kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilir:

1. Anlamsal açıdan opak birleşik sözcükler bitişik yazma eğilimini arttırırken, anlamsal açıdan şeffaf olanlar ayrı yazma eğilimini arttırmaktadır.
2. Birleşik sözcük yapılanmasının birleşik eki -(s)I ile kurulması hem opak hem de şeffaf birleşiklerde ayrı yazma eğilimini anlamlı şekilde arttırmaktadır.
3. Birleşik sözcüklerde anlamsal başın bileşenlerin dışında olması, başka bir ifadeyle birleşik sözcük yapılanmasında bulunmaması, ayrı yazma eğilimini anlamlı şekilde arttırmaktadır.
4. Bileşik sözcüğü oluşturan ulamlardan en az birinin ya da ikisinin de fiil kategorisine ait olması bitişik yazma eğilimini anlamlı şekilde arttırmaktadır.
5. Bileşenlerin isim+isim ulamına ait olup, birleşik eki -(s)I ile kurulan, anlamsal açıdan şeffaf ve iç merkezli olan birleşik sözcüklerin en yüksek oranda ayrı yazma eğilimine sebebiyet veren test öğeleri olduğu, bileşenleri isim+isim ulamına ait olup, birleşik eki -(s)I almaksızın kurulan (opak-Ø), anlamsal açıdan opak ve dış merkezli birleşik sözcüklerin ise en yüksek oranda bitişik yazma eğilimine sebebiyet veren test öğeleri olduğu kaydedilmiştir.

Bu verilerden hareketle, Hipotez 1 ve 2'nin doğrulandığı ve bitişik sözcüklerin yazım sürecinde hem birleşik sözcüğün gönderme bulunduğu kavramın anlamının hem de bileşğin bileşenleri/öğeleri arasındaki ilişkisel anlamında sürekli aktif olduğu görülmektedir. Özellikle birleşik eki -(s)I'nın, göndermede bulunulan kavramın opak ya da şeffaf olması fark etmeksizin bileşenler arası anlamsal ilişkiyi güçlendirdiği ve bu sebeple ayrı yazılma eğilimine sebep olduğu söylenebilir. Dış merkezli birleşik sözcüklerin bitişik yazılması, bu sözcüklerin temelde opak olmasıyla açıklanabilir. Fakat eş merkezli sözcüklerin bitişik yazma eğilimini arttırması Türkiye Türkçesinde birleşik sözcüklerinde anlama daha büyük katkıda bulunan ögenin (baş) solda bulunması, yani anlamsal hiyerarşinin ihlalden kaynaklanıyor olabilir. Merkezlilik ve yazım örüntüsünde anlamın yine etkin olduğu görülmektedir. Son olarak, birleşik sözcüğü oluşturan bileşenlerden en az birinin fiil ulamına ait olmasının bitişik yazma eğilimini arttırması (örn.

İ+F: *teker.yürür*; F+F: *çırp.uç*) dil kullanıcısının bu yapının çatısı olan bir tümce düzeyinde değil bir çıktısı isim olan bir sözcük düzeyinde olduğunu vurgulamak için yani anlamsal belirsizliği (*ambiguity*) azaltma eğilimi olarak görülebilir.

Diller arasında birleşik sözcüklerin ortografisine ilişkin farklılar (yazıya geçirme sürecinde boşluklar bırakma) sentaktik açıdan ilişkili sözcük gruplarının (*chunk*) farklı dil konuşucularının zihninden ne derece farklı kalıplaştığına ve “Sözcük nedir?” veya “Sözcük sınırları nelerdir?” sorularını cevabına dair ipuçları vermektedir.

Birleşik sözcükler Türkiye Türkçesinde yeni sözcükler oluşturma hususunda üretken ve düzenli bir işleyişe sahip olduklarından, genel anlamda dile ve dil kullanıcısının sözlükçesine yeni birleşikler girmeye devam edecektir. Bu sebeple, birleşik sözcüklerin bitişik ya da ayrı yazımında hem diller arası farklılıklar hem de aynı dil konuşurları arasındaki farklılıklar göz önünde bulundurulmalıdır. Dil içi yazımları hususunda net ve bükülemez kıstaslar belirlemekten ziyade, bu sözcüklerin yazımının biçimsel, anlamsal ve sözdizimsel değişkenlerin aynı anda etkilediği bir izge görünümünde olduğu, ikircikli doğasını kabul eden bir betimleme yoluna gidilebilir.

- Anlamsal açıdan opak birleşik sözcüklerin bitişik yazımı daha yaygın olarak kabul görmektedir. Fakat birleşik eki $-(s)I$ ile kurulan opak birleşiklerde birleşiği oluşturan bileşenler/öğeler arasındaki ilişki opak-Ø olanlara kıyasla nispi bir netlik kazandığından hem bitişik hem de ayrı yazımı kabul görebilir.
- Hem birleşik sözcüğün göndermede bulunduğu kavramın şeffaf olması hem de birleşiğin bileşenleri arasındaki ilişkinin BE $-(s)I$ yardımıyla görece net hale gelmesi bu birleşiklerin ayrı yazımını daha kabul edilebilir hale getirmektedir. Şeffaf-Ø şeklinde kurulan birleşik sözcüklerde ise, gönderme bulunulan kavram daha bileşimsel ve bütünsel bir anlamdan beslense de öğeler arasındaki ilişki, ilgili sözcükle karşılaşan dil kullanıcısının öğeleri nasıl ilişkilendirdiği gibi kişinin bireysel sözlükçesindeki ilişkilendirme parametrelerine bağlı olabileceğinden (örn. bireyin bileşiği oluşturan öğelerle ne sıklıkla karşılaştığı, birleşiği oluşturan öğelerin uzunluğunu ne ölçüde işlemleyebildiği gibi)⁴ şeffaf-Ø türünden birleşikler daha geçirimsiz bir özellikte olabilir. Bu sebeple şeffaf-Ø bileşiklerin hem bitişik hem de ayrı yazımı kabul görebilir.
- Eş merkezli birleşik sözcükler, anlamsal hiyerarşiyi ihlal ettiğinden (Türkiye Türkçesinde birleşik sözcüklerinde anlama daha büyük katkıda bulunan öğenin solda bulunması ve ayrı yazılma eğilimi göstermesi, bkz. *İM*, *şeffaf-(s)I* test öğeleri) birleşik sözcüklerin bitişik yazımı daha yaygın olarak kabul görebilir.
- Birleşik sözcüğü oluşturan bileşenlerden en az birinin fiil ulamına ait olması durumunda, bu ifadenin çatısı olan bir tümce değil, isim olduğunu vurgulamak amacıyla sözcüklerin bitişik yazımı daha yaygın olarak kabul görebilir.

4 Alan yazınında, görsel (yazılı) sözcük tanıma sürecinde dil konuşurlarının sözlükçesinin (*lexicon*) sıklık, biçimsel üretkenlik, yazımsal ve sesbilimsel komşuluk, seslem ve seslem başlangıcı, sözcük uzunluğu gibi değişkenlerden etkilendiği belirtilmektedir. (Daha ayrıntılı bir inceleme için; Hallı, 2023).

Elde edilen bulgularda, her biri en az 12 sene Türkçe ve yazım kuralları eğitimi almış katılımcıların önceki öğrenmelerinin etkisi yadsınmaz. Ek olarak, özellikle fiil+fiil türünden birleşik sözcüklerde kullanılan kısa çizgi/tire (-) sembolünün de çalışmaya dahil edilmediği belirtilmelidir. Bu değişkenler, çalışmanın temel sınırlılıkları dahilinde değerlendirilebilir. Yine katılımcı sayısının 50 ile sınırlı olması çalışma örnekleminin daha büyük ölçekte genellenebilirliği açısından araştırmanın kısıtlılıklarından sayılabilir. Çalışmanın daha büyük ve farklı eğitim altyapılarından gelen kişilerle yürütülmesi ve Türkçe ve yazım kuralları eğitiminin etkisinin daha öngörülebilir ve kontrollü bir deney ortamında minimize edilmesi daha steril sonuçlara ulaşmayı sağlayabilir.

Ekler

EK 1

A. Test Öğeleri 1

Etiket Kısaltmaları

O: anlamsal açıdan opak/geçirimsiz

Ş: anlamsal açıdan şeffaf/geçirimli

İM: iç merkezli

EM: eş merkezli

DM: dış merkezli

İ: İsim

F: Fiil

+: birleşik eki -(s)/I takılı

Ø: birleşik eki -(s)/I takısız

Tanım	Birleşik Sözcük	Etiket/Özellikler
Kın kanatlılardan, böcek, kurt ve sümüklü böceklerle beslenen bir böcek.	kamçı.bacak	O, DM, İ.İ, Ø
Çalılık ve ormanlık alanlarda yetişen, kırmızı renkte, sivri dikenli çiçekler veren bir ağaç.	şeytan.gagası	O, DM, İ.İ, +
Tüfek gibi ateşli silahların kovanını temizlemeye yarayan ince, uzun bir alet.	karga.tüy	O, DM, İ.İ, Ø
Yazın kutup bölgelerinde yaşayan, kışın ılık kıyılara göçen leylekgillerden yabani bir kuş.	kamış.kanat	O, DM, İ.İ, Ø
Evlerde süs olarak yetiştirilen, mayıs ayında kokusuz çiçekler açan bir bitki.	arı.kovanı	O, DM, İ.İ, +
Karadeniz'e özgü, bir tür lüfer; balık.	kuyruk.kaya	O, DM, İ.İ, Ø
Koyunlarda ve danalarda görülen tehlikeli bir hastalık.	arpa.göz	O, DM, İ.İ, Ø
Turunçgillerden, sarımtırak yeşil renkte bir meyve.	timsah.beli	O, DM, İ.İ, +
Bir nakış ve işleme türü.	kirpi.yuvası	O, DM, İ.İ, +
Gider sistemindeki tıkanıkları açmak için kullanılan Y şeklinde metal çubuk.	yılan.dili	O, DM, İ.İ, +
Bir yerleşim merkezinde pis suların toplanarak, temizleme ve arındırma işlemlerinin yapıldığı yer.	lağım.barkı	Ş., İM, İ.İ, +
Kedigillerden, memeli, köpek dişleri iyi gelişmiş, çevik ve kuvvetli, evcil, küçük hayvanları inceleyen bilim dalı.	kedi.bilimi	Ş., İM, İ.İ, +

Bir buzulun en tepe noktası, doruğu.	buzul.başı	Ş., İM, İ.İ, +
İç Anadolu'da kına merasiminde yenilen, keçi sütünden elde edilen bir peynir.	kına.peyniri	Ş., İM, İ.İ, +
Soyca akraba olan bireylerin sağlık işleriyle özel olarak ilgilenen doktor.	sülale.hekimi	Ş., İM, İ.İ, +
Bir kimsenin kaynanasının erkek kardeşi.	kayın.kardeş	Ş., İM, İ.İ, Ø
Afrika ve Asya'nın sıcak bölgelerinde yaşayan, çok iri, kalın derili hayvanları inceleyen bilim dalı.	fil.bilim	Ş., İM, İ.İ, Ø
Kuzey yarım kürede 1-29 Mart, güney yarım kürede 1-29 Eylül tarihleri arasında, yosun, ot, ağaç gibi canlıların büyümeye başladığı zaman dilimi.	kök.mevsim	Ş., İM, İ.İ, Ø
Öğrencilerin, bir belletmenin gözetimi, denetimi altında ders çalıştıkları yer.	etüt.hane	Ş., İM, İ.İ, Ø
Çoğu sularla, taşların üzerinde yetişen, boyu 20 metre kadar olabilen, gövdesi yumuşak bir bitki.	su.ağaç	Ş., İM, İ.İ, Ø
Tıkanmış tesisatı açmaya yarayan kimyasal madde.	açar.gider	O, EM, F.F, Ø
Gövdesinin üst kısmında bulunan bir veya birkaç pervâne sayesinde dikine havalanıp hareket edebilen hava taşıtı; helikopter.	çırp.uç	O, EM, F.F, Ø
Benzin, gaz yağı, mazot vb. sıvı yanıcı madde.	yanar.akar	O, EM, F.F, Ø
Erişim izni ve yetkisi olmamasına karşın bilgisayar ve çevre birimlere erişerek buralardaki verileri okuma, silme ve değiştirme eylemlerinde bulunarak yapılan bir hırsızlık türü.	sız.çal	O, EM, F.F, Ø
Bir ailede kız ya da erkek kardeşlerden oluşan birlik.	kız.oğul	Ş, EM, İ.İ, Ø
Başkasının yararına bedenini, kafa gücünü veya el becerisini kullanarak ücretle çalışan kimse.	iş.yapar	Ş, DM, İ.F, Ø
Karada kullanılan motorlu araçları sürüp yöneten kimse; şoför, taşıtçı.	motor.sürer	Ş, DM, İ.F, Ø
Karı ve kocadan biri eşine sadakatsizlik eden, ihanet eden kişi.	ehil.bozar	Ş, DM, İ.F, Ø
Engelli bireylerin bir yere gidebilmek için kullandıkları tekerlekleri olan oturma aracı; tekerlekli koltuk.	teker.yürür	Ş, DM, İ.F, Ø
Yiyecek ve içecek konusunda uzmanlık ölçüsünde bilgisi bulunan, tadına bakan ve lezzetini değerlendiren kişi, gurme kimse.	aş.bilir	Ş, DM, İ.F, Ø

B. Test Ögeleri 2

Cümle içi Kullanımlar
O yaz zorlu geçiyordu. Tarlalarda bir kamçı.kanat hücumu, köyde bir salgın hastalık vardı.
Av tüfeğini temizlemek için biraz yağ ve bir karga.tüy gerekli.
Merada tüm koyunlar arpa.göz olmuştu. Hemen veterinerine haber vermek gerekti.
Osman'ın dedesi uzun yıllar Afrika'da yaşamış; bir fil.bilim uzmanı imiş.
Lise yıllarında, üniversiteye giriş sınavlarına hazırlanmak için sıkça etüt.hane ziyaretlerimiz olurdu.
Bayramlarda, yengemin en nefret ettiği şeydi kayın.kardeş ziyaretleri.

Yılın sen sevdiğim dönemidir kök.bahar .
Çocukluğundan beri Ali'nin en sevdiği meyve timsah.beli olmuştur.
Yine boru tıkanmış! Açmak için yılan.dili gerekli.
Kilimi kilim yapan özelliklerden biri de nakış aralarındaki boşlukların düzenidir ve bence kirpi.yuvası ise kilime en yakışan nakış işleme türü.
Pınar kedi.bilimi alanında doktora çalışmalarına devam ediyor diye duydum.
Alt caddedeki lağım.barkı patlamış. Tüm mahalle iğrenç kokuyor.
Ta en üstte, zirvede, güneş alnımızda, buzul.başı altımızda, kalıntılar bulutlarla yan yana.
Tüm yollar çığ sebebiyle kapalıydı. Yaralıları hastaneye çırp.uç ile taşındı.
Büyük şirketler sız.çal korkusuyla, daha güçlü koruyucu yazılımlara milyonlar harcıyor.
Yanar.akar fiyatları tavan yaptı. Artık bisikletle gideceğim işe.
Ahmet şirketteki en çalışkan ve dürüst iş.yapar idi.
Biyonik uzuv teknoloji herkes için daha ucuz ve erişilebilir oluncaya dek, felçli hastalara hareket imkanı sağlamak için en iyi seçenek hala teker.yürür gibi gözüküyor
Türk mutfağında yorumları kıymet gören az sayıda aş.bilir vardır ve Ahmet damağını tat konusunda eğitmiş nadide tat profesyonellerinden biridir.
Hukuki olarak, bir evlilikte taraflardan biri aldatma eyleminde bulunursa, bu kişi boşanmak istemese dahi boşanma gerçekleşir. Ehil.bozar , yani aldatma eylemini gerçekleştiren birey, nafaka ve tazminat alamaz ve mal paylaşımındaki payı azaltılır.

Teşekkür: Desteklerinden ötürü Prof. Dr. Murat ELMALI ve Doç. Dr. Aysun KUNDURACI'ya teşekkür ederim.

Etik Komite Onayı: Bu çalışma için etik komite onayı İstanbul Nişantaşı Üniversitesi'nden (Tarih: 02.05.2024, Sayı: 2024/05) alınmıştır.

Katılımcı Onamı: Yazılı onam bu çalışmaya katılan katılımcılardan alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Acknowledgements: I would like to thank Prof. Dr. Murat ELMALI and Assoc. Prof. Dr. Aysun KUNDURACI for their support.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was received for this study from the ethics committee of İstanbul Nişantaşı University (Date: 02.05.2024, Number: 2024/05).

Informed Consent: Written informed consent was obtained from all participants who participated in this study.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça / References

- Aronoff, M. (2011). What is Morphology?, Oxford: Wiley-Blackwell.
- Başkan, Ö. (2003). Lengüistik Metodu. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Booij, G. (2007). *The Grammar of Words - An Introduction to Morphology*, Oxford: Oxford University Press.
- Dede, M. A. (1978). A Syntactic and Semantic Analysis of Turkish Nominal Compounds (Doktora Tezi). University of Michigan
- Hallı, G. (2023). Yabancı Dil Olarak Türkçede Biçim-Sesbilgisel Değişimlerin Edinimi. *Dilbilim*(40), 1-20. <https://doi.org/10.26650/jol.2023.1252566>

- Haspelmath, M. (2002). *Understanding Morphology*, London: Arnold.
- Göksel, A. & Haznedar, B. (2007). Remarks on compounding in Turkish. (MorboComp Project, University of Bologna).
- Göksel, A. & Kerslake, C. (2004). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. Routledge.
- Karacaoğlu, M. Ö. (2010). Birleşik kelimelerin yazımı (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Koç, R. (2007). Türkçede birleşik kelimelerin yazımı ile ilgili tartışmalar ve çözüm önerileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15, 693-706.
- Kubbealtı Lugatı. Türkçe Sözlük. Erişim tarihi: 25 Nisan 2024, <https://www.lugatim.com/>
- Kunduracı, A. (2013). Turkish noun-noun compounds: A process-based paradigmatic account. (Doktora Tezi). University of Calgary.
- Kunduracı, A. (2019). The paradigmatic aspect of compounding and derivation. *Journal of Linguistics*, 55(3), 563-609.
- Moravcsik, A. (2013). *Introducing Language Typology*. Cambridge University Press.
- Sarı, İ. (2016). Türkiye Türkçesindeki birleşik sözcüklerin merkezlilik odağında sınıflandırılması. *Dil Araştırmaları Dergisi*, 18, 199-217.
- Türk Dil Kurumu. Türkçe Sözlük. Erişim tarihi: 25 Nisan 2024, <https://sozluk.gov.tr>